

УДК 338.22

Олександр Сергійович ЛІТВИНОВ

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства,
Одеський національний економічний університет, e-mail: litvinov_a213@ukr.net

Валерій Семенович МАЛИШКО

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства,
Одеський національний економічний університет, e-mail: maliy60@mail.ru

**ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВІДТВОРЕННЯ
НЕМАТЕРІАЛЬНИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВА**

Літвінов, О. С. Показники ефективності відтворення нематеріальних ресурсів підприємства / Олександр Сергійович Літвінов, Валерій Семенович Малишко // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред. М. І. Звєрякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4669). – Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 2. – № 57. – С. 144–149.

Анотація. У статті розглянуто сутність ефективності відтворення нематеріальних ресурсів підприємства. Проаналізовано погляди сучасних науковців щодо встановлення показників ефективності відтворення. Запропоновано методичні засади для розрахунку рівня ефективності відтворення нематеріальних ресурсів, як відношення результату відтворення – зміни корисності, до витрат по відтворенню об'єктів нематеріальних ресурсів підприємства.

Ключові слова: знос; відтворення; нематеріальні ресурси; форми відтворення; ефективність відтворення; показники ефективності.

Александр Сергеевич ЛИТВИНОВ

кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятия,
Одесский национальный экономический университет, e-mail: litvinov_a213@ukr.net

Валерий Семенович МАЛЫШКО

кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики предприятия,
Одесский национальный экономический университет, e-mail: maliy60@mail.ru

**ПОКАЗАТЕЛИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ВОСПРОИЗВОДСТВА
НЕМАТЕРИАЛЬНЫХ РЕСУРСОВ ПРЕДПРИЯТИЯ**

Литвинов, А. С. Показатели эффективности воспроизводства нематериальных ресурсов предприятия / Александр Сергеевич Литвинов, Валерий Семенович Малышко // Вестник социально-экономических исследований: сб. науч. трудов; под ред. М. И. Звєрякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4669). – Одесский национальный экономический университет. – 2015. – Вып. 2. – № 57. – С. 144–149.

Аннотація. В статье рассмотрены сущность эффективности воспроизводства нематериальных ресурсов предприятия. Проанализированы взгляды современных ученых относительно определения показателей эффективности воспроизводства. Предложены методические основы для расчета уровня эффективности воспроизводства нематериальных ресурсов, как отношение результата воспроизводства – изменения полезности, к затратам по воспроизводству объектов нематериальных ресурсов предприятия.

Ключевые слова: износ; воспроизводство; нематериальные ресурсы; формы воспроизводства; эффективность воспроизводства; показатели эффективности.

Alexander LITVINOV

PhD in Economics, Associate Professor, Economic of Enterprise Department,
Odessa National Economic University, e-mail: litvinov_a213@ukr.net

Valery MALYSHKO

PhD in Economics, Associate Professor, Economic of Enterprise Department,
Odessa National Economic University, e-mail: maliy60@mail.ru

PERFORMANCE INDICATORS OF INTANGIBLE RESOURCES OF ENTERPRISE REPRODUCTION

Litvinov, A., Malyshko, V. (2015), *Performance indicators of intangible resources of enterprise reproduction*. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Pokaznyky efektyvnosti vidtvorennia nematerialnykh resursiv pidpriemstva; za red.: M. I. Zveriyakova (gol. red.) ta in.], *Socio-economic research bulletin* (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, Issue 2, No. 57, pp. 144–149.

Abstract. *The article describes the essence of efficiency of reproduction of intangible resources of the enterprise. The views of modern scientists on the definition of performance reproduction are analyzed. The methodical basis for calculating the level of efficiency of reproduction of intangible resources such as the ratio of the result of reproduction – utility change, to the cost of reproduction of intangible resources of the enterprise is offered.*

Keywords: *depreciation; reproduction; intangible resources; forms of reproduction; reproductive efficiency; performance indicators.*

JEL classification: *M210, O320*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Відтворення є однією з тих філософських категорій, над якою людство дискутує протягом багатьох століть. Можна сказати, що саме життя на планеті Земля існує завдяки процесу відтворення. Всі живі організми включно з людиною є частиною загального процесу відтворення життя на планеті, що полягає у неспинному процесі проходження всіх стадій життєвого циклу, від народження до смерті. Кожна жива істота, від мікроорганізму до людини, повинна проходити стадії відтворення задля продовження свого існування. Можна сказати, що відтворення – це сенс біологічного життя на Землі. Але відтворення стосується не тільки живих рослин і організмів. Кругообіг води, повітряних мас, зміни дня і ночі, літа і зими, все це також можна розглядати як види відтворення. Саме існування природної системи забезпечується відтворенням як окремих біоцидів, популяцій, так і всієї геосистеми. Фактично відтворення є необхідною умовою існування систем, оскільки з припиненням відтворення відбувається занепад, деградація, повна руйнація та зникнення системи або її трансформація в іншу форму.

Питання соціального відтворення стали предметом наукових дискусій відносно недавно. З часів неолітичної революції, коли людство перейшло від господарства, яке базується на привласненні до відтворювального, здатність людини відновлювати всі результати своєї діяльності стали основною вимогою спочатку його виживання, а згодом, і процвітання. Соціальне відтворення стосується відтворення елементів соціальної системи, таких як людина або підприємство, відтворення взаємовідносин між ними, а також відтворення відносин елементів соціальної системи з навколишнім середовищем. Економічне відтворення, як різновид соціального, визначається як циклічний процес відтворення всіх елементів економічної системи, таких як продуктивні сили, виробничі та економічні відносини, в їхній взаємодії, тобто взаємообумовленості та взаємозапереченні. Економічне відтворення, таким чином, забезпечує відновлення виробництва та споживання як матеріальних благ, так і самих продуктивних сил і економічних відносин на постійній основі.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Одним із перших науковців, який спробував описати сутність економічного відтворення, був Ф. Кене [1, с.130–256]. Продовжив вивчення проблем відтворення суспільного капіталу С. Сісмонді, який в 1819 році в своїй праці «Нові початки політичної економії або Про багатство в його відношенні до народонаселення» довів, що промислова революція призводить до перевищення пропозиції над попитом і, як наслідок, до проблем відтворення суспільного капіталу [2, с.54–145]. Рішення цієї проблеми було запропоновано К. Родбертусом, який стверджував, що проблеми суспільного відтворення капіталу лежать в площині поділу національного доходу між робітниками і підприємцями [3, с.23–215]. К. Маркс використав загальну ідею Ф. Кене про кругообіг капіталу та суспільного продукту, але відмовився від теорії фізіократів про перерозподіл в суспільстві додаткового продукту, який, на їх думку, може створюватися тільки

в сільському господарстві. Також К. Маркс розвинув ідею К. Родбертуса про розподіл національного доходу і виділив, так звану, відносну додану вартість [4, с.66]. Особливість теорії відтворення за К. Марксом полягає в поділі суспільного виробництва на сфери виробництва засобів виробництва та предметів споживання. Також К. Маркс теоретично обґрунтував наявність та вивів умови простого і розширеного економічного відтворення.

При цьому, в теорії відтворення К. Маркса залишилися певні недоліки. Відповідно до діалектичного матеріалізму, К. Маркс розкрив сутність суспільного відтворення, але це лише перший етап в пізнанні навколишньої дійсності. За першим етапом повинен був йти другий – перехід на підставі пізнаної суті, до аналізу всієї багатоманітності її реальних проявів. Другий етап К. Маркс не розробив, можливо у зв'язку з тим, що не встиг закінчити роботу над «Капіталом». В подальшому ідеї економічного відтворення були предметом досліджень багатьох науковців та наукових шкіл. Аналізом відтворення на макрорівні займалися представники наукових шкіл кейнсіанства, монетарізму, теорії економічного розвитку та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблеми відтворення прийнято розділяти на проблеми відтворення ресурсів підприємства та відтворення економічних відносин. Серед ресурсів науковцями велику увагу приділено аналізу умов відтворення трудових, матеріально-сировинних, фінансових та особливо матеріально-технічних ресурсів підприємства (основних засобів або фондів). Необхідність відтворення полягає в тому, що для здійснення процесу діяльності підприємству потрібні ресурси. Але ресурси підприємства в процесі виробництва зменшують свої споживчі якості, що призводить до необхідності їх відновлення. Діяльність з відновлення споживчих якостей ресурсів – це діяльність з їх відтворення. Незважаючи на велику кількість досліджень, які було присвячено питанням відтворення, досі залишаються не повністю розкритими проблеми встановлення показників відтворення нематеріальних ресурсів (НМР).

Постановка завдання. Метою статі є розробка показників ефективності відтворення нематеріальних ресурсів підприємства, а також аналіз понятійно-термінологічної бази, зокрема, процесу визначення ефективності з урахуванням різних поглядів вчених.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідність відтворення ресурсів полягає в тому, що ресурси підприємства з часом зменшують свої споживчі якості, що призводить до необхідності їх відновлення. Процес втрати споживчих якостей ресурсами, який відбувається під час діяльності або бездіяльності підприємства називається зносом ресурсів підприємства. Під відтворенням розуміють діяльність з відновлення споживчих якостей ресурсів.

Окремого розгляду потребує вибір термінологічного апарату для аналізу нематеріальностей. В англійських країнах частіше за все використовують поняття «intangibles», що в буквальному перекладі означає «нематеріальності». В Україні найбільш поширеними є поняття нематеріальних, інтелектуальних або інформаційних активів, капіталу, власності та ресурсів. Їх поєднує відсутність матеріально-речової форми втілення, але ототожнювати їх не можливо. Як доведено О. Літвіновим [5, с.61], К. Анохіною [6, с.14–18] та іншими дослідниками, поняття ресурс, капітал, актив або власність по відношенню до нематеріальних об'єктів використовується у різних сферах. Найбільш повно розкривається сутність нематеріальних складових діяльності підприємства в понятті ресурси. НМР охоплюють всі нематеріальності, які використовуються в діяльності підприємства, і ті, що можна включити до складу капіталу, активів підприємства, і ті, що не можуть бути захищені правом власності, а, відповідно, не можуть бути частиною капіталу або активів підприємства.

Особливість НМР полягає у відсутності матеріально-речової форми втілення, що й обумовлює відсутність фізичного зносу. Однак НМР з часом зменшують свою корисність. Під корисністю НМР розуміють здатність об'єкта НМР задовольняти ту чи іншу потребу, яка пов'язана з діяльністю підприємства [7, с.53]. Зменшення корисності викликано появою нових об'єктів НМР, які мають кращі споживчі якості. Такий процес зменшення корисності прийнято називати моральним зносом. Моральний знос НМР, як і матеріальних, може бути двох форм. Перша форма морального зносу полягає у зменшенні з часом суспільно необхідних витрат на

відновлення об'єкту НМР. Друга форма – у появі нових, більш корисних, однотипних об'єктів НМР. Отже, відмінністю НМР є відсутність фізичного зносу, а наявність тільки морального.

Одним із питань управлінського аналізу будь-якої діяльності є процес визначення її ефекту та ефективності. Ефект – це результат діяльності. Ефективність – це характеристика того, завдяки яким витратам ресурсів були досягнуті результати. Метою визначення ефективності діяльності є вибір найбільш ефективного, раціонального, економічного варіанту дій із всього спектру можливих варіантів. Діяльність з відтворення НМР підприємства також має велику кількість варіантів дій. Всі ці варіанти призводять до різних результатів і потребують різних витрат ресурсів, що обумовлює важливість оцінки ефективності відтворення.

На думку Н. Довгалюк ефективність відтворення – це безперервний процес оновлення основних виробничих засобів. Ефективність відтворення засобів виробництва передбачає цільове використання амортизаційного фонду, оптимальний вибір методу нарахування амортизації [9]. Тобто автор прирівнює ефективність, відповідність економічним реаліям системи амортизації підприємства до ефективності відтворення, що є не коректним оскільки ефективність амортизації і відтворення – це різні предмети дослідження.

Існує помилкове уявлення про тотожність ефективності відтворення і ефективності використання основних засобів. Так, О. Ступень та Т. Старицький [10, с.302], І. Степанов та О. Матієвич [11, с.66–76] в якості показників ефективності відтворення застосовують показники ефективності використання та доцільності. Фондовіддача, фондоємність, фондоозброєність, фондорентабельність та інші, характеризують співвідношення результатів використання основних засобів з їх обсягом або витратами на їх придбання, що є характеристикою ефективності використання основних засобів (окрім фондоозброєності, яка є показником співставлення). Показник доцільності пропонується розраховувати відношенням кількості введених в експлуатацію основних засобів до кількості введених основних засобів. Але цей показник характеризує результативність створення (придбання) основних засобів, ступінь використання придбаних основних засобів і також не характеризує процес їх відтворення.

Використання основних засобів – це процес застосування основних засобів в діяльності підприємства, а саме в процесі виробництва продукції, одержання прибутку тощо. Тоді як відтворення – це процес відновлення споживчих якостей і результатом відтворення НМР є відновлення споживчих якостей об'єкту НМР. Е. Терещенко й М. Заргана [12, с.23], І. Степанов та О. Матієвич [11, с.66–76] пропонують показниками результативності-ефективності відтворення вважати різноманітні показники технічного стану: коефіцієнти зносу, придатності, новизни та інші. Але всі ці показники автори пропонують розраховувати за допомогою зміни вартісних характеристик об'єктів дослідження, що значно погіршує точність майбутніх розрахунків. Ще одним недоліком запропонованих показників, на нашу думку, є те, що вони характеризують результат-ефект, а не результативність-ефективність відтворення.

І. Левицька пропонує визначати ефективність відшкодування через економічну доцільність за допомогою комплексного порівняння необхідних витрат на ремонт основних засобів, майбутньої продуктивності, терміну ремонтних робіт, ринкової стійкості тощо [11, с.66–76]. Автор наблизився до сутності поняття ефективність відтворення, але не розробив методичних рекомендацій для кількісної оцінки.

З метою оцінки ефективності відтворення необхідно результат відтворення співвіднести з витратами на процес відтворення. Результатом відтворення НМР є покращення їх споживчих якостей. Показником результату відтворення пропонується вважати показник приросту корисності об'єкту НМР (ΔK) в результаті дій з його відтворення (формула 1) [8, с.45]:

$$\Delta K = K_1 - K_0, \quad (1)$$

де K_1 – обсяг споживчих якостей об'єкту НМР в результаті процесу його відтворення;
 K_0 – обсяг споживчих якостей об'єкту НМР до процесу його відтворення.

Як відомо, показниками ефективності діяльності є показники розраховані як відношення ефекту (результату) діяльності до ресурсів (витрат), які були задіяні для отримання цього результату. Рівень ефективності відтворення об'єкту НМР можна розрахувати за допомогою прямого і зворотного показника. Прямим показником ефективності відтворення є питома корисність витрат на відтворення об'єкту НМР (KB_n) і розраховується за формулою 2 [8, с.45]:

$$KB_n = \frac{\Delta K}{\Delta B}, \quad (2)$$

де ΔB – загальні додаткові витрати на відтворення споживчих якостей об'єкту НМР з рівня K_0 до рівня K_1 .

Питома корисність витрат на відтворення споживчих якостей об'єкту НМР показує який приріст споживчих якостей об'єкту НМР забезпечується 1 гривнею додаткових витрат. Більш ефективним є варіант, який забезпечує найбільший приріст споживчих якостей на одну гривню загальних витрат на відтворення об'єкту НМР.

Зворотнім показником ефективності відтворення об'єкту НМР є вартість відтворення одиниці споживчих якостей (ВВ) (формула 3):

$$BB = \frac{\Delta B}{\Delta K}, \quad (3)$$

Вартість відтворення одиниці споживчих якостей показує який обсяг загальних витрат необхідний для збільшення на одиницю обсягу споживчих якостей об'єкту НМР. Більш ефективним є варіант дій з відтворення об'єкту НМР, який потребує менших загальних витрат на відтворення одиниці споживчих якостей.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, розглянуті теоретичні засади відтворення нематеріальних ресурсів підприємства дозволили зробити висновок, що вони зменшують з часом свою корисність під впливом зносу, а точніше морального зносу. Під моральним зносом НМР запропоновано вважати часткову втрату ними своїх споживчих властивостей у зв'язку з появою на ринку нових НМР, які можуть бути більш дешевими або більш корисними для підприємств. Процес відтворення НМР на підприємстві можливий за рахунок двох варіантів дій підприємства: відновлення зношених НМР власними силами підприємства, а також за рахунок придбання НМР у інших підприємств. Процес відтворення НМР може бути простим, розширеним або звуженим. Подальші дослідження вважаємо за необхідне зосередити на розгляді проблем відтворення певних видів нематеріальних ресурсів за характером їх контролюваності на підприємстві.

Література

1. Кенэ Ф. Избранные экономические произведения / Ф. Кенэ. – М.: Изд-во соц.-экон. лит., 1960. – 551 с.
2. Сисмонди С. Ж. Новые начала политической экономии или О богатстве в его отношении к народонаселению. Том 1 / С. Ж. Сисмонди. – М.: Государственное Социально-Экономическое Издательство, 1936. – 386 с.
3. Родбертус К. К освещению социального вопроса: сочинения, вып 1. Социальные письма к фон-Кирхману. Письмо второе и третье / К. Родбертус. – С. Петербург: Издание Н. Глаголева, 1904. – 302 с.
4. Маркс К. Капитал: [2-е изд. соч. Т. 24]; Т. II / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: Госполитиздат, 1961. – 648 с.
5. Літвінов О. С. Відтворення нематеріальних ресурсів підприємства: сутність та види / О. С. Літвінов // Економіка та держава. – 2015. – № 3. – С. 59–64.
6. Anokhina K. Structure and classification of intangible assets in industrial enterprises / K. Anokhina // Socio-Economic Research Bulletin. – No. 55. – 2014. – Pp. 14–18.
7. Літвінов О. С. Знос та відтворення нематеріальних ресурсів підприємства / О. С. Літвінов // Економіст. – 2015. – № 2. – С. 51–55.
8. Літвінов О. С. Ефективність відтворення нематеріальних ресурсів підприємства / О. С. Літвінов // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 6 (168). – С. 39–47.

9. Довгалюк Н. В. *Методологія визначення та методика аналізу економічної ефективності використання та відтворення основних засобів аграрного сектору економіки [Електронний ресурс] / Н. В. Довгалюк // Економіка. Управління. Інновації. – 2010. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2010_2_21.pdf.*
10. Ступень О. І. *Раціональне відтворення засобів виробництва у сільському господарстві [Електронний ресурс] / О. І. Ступень // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.16. – С. 299–305. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvnltu_2013_23.16_49.pdf.*
11. Степанов И. Г. *Систематизация показателей анализа воспроизводства основных фондов / И. Г. Степанов, А. С. Матиевич // Вестник Пермского университета (Сер. Экономика). – 2012. – Вып. 1 (12). – С. 66–76.*
12. Терещенко Э. Ю. *Выбор показателей управления перспективным развитием производственно-хозяйственных систем / Э. Ю. Терещенко, М. А. Заргана // Экономика и организация управления. – 2009. – № 9. – С. 13–33.*

References

1. Quesnay, F. (1960), *Selected economic works [Izbrannye ekonomicheskie proizvedeniya]*, Publishing House of the Social-Econ. Lit., Moscow, 551 p. (rus)
2. Sismondi, S. J. (1936), *New Principles of Political Economy: Of Wealth in Its Relation to Population, Vol. 1 [Novye nachala politicheskoy ekonomii ili O bogatstve v ego otnoshenii k narodonaseleniyu]*, State Socio-Economic Publishing House, Moscow, 386 p. (rus)
3. Rodbertus, K. (1904), *Coverage of the social question, Social letter to von Kirchmann: Works, Issue 1, The second and third Letter [K osveshcheniyu sotsialnogo voprosa: Sochineniya. Vypusk 1. Sotsialnye pisma k fon-Kirhmanu. Pismo vtoroe i tretsee]*, Edition N. Glagolev, St. Petersburg, 302 p. (rus)
4. Marx, K., Engels, F. (1961), *Capital. Volume II [Kapital. Tom II]*, Gospolizdat, Moscow, 648 p. (rus)
5. Litvinov, O. S. (2015), «*Reproduction of Intangible Resources of the Enterprise: the nature and types*» [Vidtvorennia nematerialnykh resursiv pidpriemstva: sutnist ta vydy], *Economy and State*, No. 3, pp. 59–64 (ukr)
6. Anokhina, K. (2014), «*Structure and classification of intangible assets in industrial enterprises*», *Socio-Economic Research Bulletin*, No. 55, pp. 14–18.
7. Litvinov, O. S. (2015), «*Depreciation and reproduction of intangible resources of enterprise*» [Znos ta vidtvorennia nematerialnykh resursiv pidpriemstva], *Economist*, No. 2, pp. 51–55 (ukr)
8. Litvinov, O. S. (2015), «*Efficiency reproduction of enterprise's intangible resources*» [Efektyvnist vidtvorennia nematerialnykh resursiv pidpriemstva], *Actual problems of economy*, No. 6 (168), pp. 39–47 (ukr)
9. Dovgalyuk, N. V. (2010), «*Methodology and methods of analysis of economic efficiency and reproduction of fixed assets of the agricultural sector*» [Metodolohiia vyznachennia ta metodyka analizu ekonomichnoi efektyvnosti vykorystannia ta vidtvorennia osnovnykh zasobiv ahrarnoho sektoru ekonomiky], *Economy. Management. Innovation*, No. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2010_2_21.pdf (ukr)
10. Stupen, O. I. (2013), «*Efficient reproduction of capital goods in agriculture*» [Ratsionalne vidtvorennia zasobiv vyrobnytstva u silskomu hospodarstvi], *Scientific Bulletin NLTU Ukraine*, Vol. 23.16, pp. 299–305, available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvnltu_2013_23.16_49.pdf (ukr)
11. Stepanov, I. G., Matievich, A. S. (2012), «*Systematics analysis indicators reproduction of fixed assets*» [Sistematizatsiya pokazateley analiza vosproizvodstva osnovnykh fondov], *Bulletin of Perm State University, The Economy*, Vol. 1 (12), pp. 66–76 (rus)
12. Tereschenko, E. Yu., Zargana, M. A. (2009), «*Selecting indicators of industrial and economic systems long-term development*» [Vybor pokazateley upravleniya perspektivnym razvitiem proizvodstvenno-hozyaystvennykh sistem], *Economic and management organization*, No. 9, pp. 13–33 (rus)